

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI**

Tarix fakulteti "Milliy g'oya, Ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi

404-guruh talabasi **Qarshiboyev Jamshidning**

REFERAT

**Mavzu: Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ong, milliy va
umuminsoniy qadriyatlarning o'rni**

Ilmiy rahbar:

U. Musayev.

Kafedra mudiri :

M. Sobirova.

TOSHKENT-2014

Mavzu: Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ong, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni

REJA:

I. Kirish

II. Asosiy qism

- 1) Milliy ong- milliy o'zlikni anglashda muhim omil.
- 2) Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ongning o'rni
- 3) Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni

III. Xulosa

IV. Foydalanilgan adabiyotlar.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimizning ta'lim sohasidagi islohotlari kadrlar tayorlash milliy dasturining amalga oshirilishi barkamol avlod tarbiyasida olib borilayotgan davlat siyosatining asosidir. Yurtboshimizning faoliyati, u qabul qilgan farmonlar hamda kadrlar, uning oxirgi o'n yilliklar davomidagi chiqishlari kuzatilsa, bir narsa ayon bo'ladi, barkamol avlod tarbiyasi- davlatimiz rahbarining doimiy tashvishi, orzu-niyati, haytining asosiy mazmunidir. *“Kelajak bugundan boshlanadi. Hozir tarbiya masalasiga e'tibor hililmasa, kelajak boy beriladi. Tarbiyadan hech e'tibor olmaymiz. Ma'naviy-axloqiy poklanish, imon, insof, diyonat, or-nomus, mehr-oqibat va shu kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z o'zidan kamayadi. Hammasining zaminida tarbiya yotadi – degan edi yurtboshimiz, XII chaqirih O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashhari to'qqizinchi sessiyasidagi nuthida”*¹

Aslida, ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning chegarasi va poyoni yo'q. Toki hayot davom etar ekan, ta'lim ham, tarbiya ham zamon o'rtaga qo'yayotgan yangi-yangi talablarga ko'ra mutassil ravishda o'zgarib, yangilanib boraveradi, albatta. Shuni alohida ta'kidlash joizki, bugungi ma'rifatli jamiyatni barpo etish, barkamol avlodni tarbiyalash fikri, yurtboshimizning o'y-xayolida, qalbida sayqal topdi, ilmiy asoslandi.

Davlat va jamiyat rivojlanishining har bir bosqichida, jabhasida Respublika Prezidenti davlat tuzilmalari va jamoat tashkilotlari oldiga, ayniqsa, ta'lim va kadrlarni tayyorlash, barkamol avlodni tarbiyalash sohalari bo'yicha oldindan aniq maqsad-vazifalar qo'yib keldi, kelmoqda va amalga oshirilishini ta'minlamoqda.

Mazkur jarayonda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan kadrlar tayyorlash milliy dasturining roli va ahamiyati beqiyosdir. Uning g'oya va maqsadlarini amalga oshirish faqatgina malakali mutaxassislarni tayyorlash zarurligi doirasida ancha kengroq va chuqurroq ma'noni anglatadi.

---

¹ “Ma'rifat gazetasi” 1992 yil 7-yanvar soni.

Milliy dasturning asosiy maqsadi va uning amalga oshirilishining natijasi komil insonni, barkamol avlodni tarbiyalash, mustahil fikrlaydigan, o'z xalqi manfaatlarini, o'z vataniga fidoiy, XII asrning sadoqatli shaxsini shakllantirishdir. Bunday barkamol shaxsni tarbiyalashda milliy ong, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rnini kattadir. Ushbu masala kurs ishining asosini tashkil etib, uning dolzarbligini belgilaydi.

Mavzuning maqsadi milliy ong- milliy o'zlikni anglashda muhim omil ekanligini asoslash, milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ong, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rnini aniqlash.

Mavzuning vazifalari quyidagilardan iborat:

- milliy ong- milliy o'zlikni anglashda muhim omil ekanligini asoslash;
- milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ongning ahamiyatini yoritib berish;
- milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rnini aniqlash.

1. Milliy ong- milliy o'zlikni anglashda muhim omil

Millat yashayotgan Vatanning porloq istiqbolini ta'minlash uchun qanday imkoniyatlar va qulayliklarga ega ekanligini chuqur anglab etish, ular bilan cheksiz faxrlanish, mavjud imkoniyatlarni yuzaga chiqarish, real voqelikka aylantirish uchun o'zini safarbar etish, barcha imkoniyatlari, kuch g'ayratini ishga solish demakdir. Millat mavjud bo'lishi uchun til, hudud va ma'naviyat asosiy shart bo'lgani kabi milliy o'zlikni anglash ham asosiy zaruriy shart hisoblanadi. O'zlikni anglash o'z mohiyatiga ko'ra millat va elatlar uchun xos bo'lgan ma'naviyat xususiyatlarini ifoda etib, o'z funksiyasiga ko'ra milliy manfaatlarni himoya qiladi.

Har bir millat va elatning o'zini real mavjud sub'ekt, muayyan moddiy va ma'naviy boyliklarini ifodalovchi etnik birlik, til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlarga mansubligini, manfaatlar va ehtiyojlar umumiylikni tushunib yetishga milliy o'zlikni anglash, - deb ataladi. Milliy o'zlikni anglash millat birligining mustahkamligini, millat manfaatlarining, shaxs, mahalliychilik manfaatlaridan ustun turishini anglash darajasi bilan bog'liqdir.

Milliy o'zlikni anglash real hayotda millat sha'ni, qadr-qimmatini, obro'e'tibori poymol etilganda yoki millatning manfaatlariga nisbatan ikkinchi bir tomondan zo'ravonlik harakatlari boshlanib ketgan holatlarda yanada kuchli va yaqqol namoyon bo'ladi. Bunday holatda, millatning barcha vakillari qaysi lavozimda xizmat qilishi, qaysi darajada boy yoki kambag'al bo'lishidan qat'iy nazar o'zaro birlashib ketadilar va millatning manfaatlarini himoya qiladilar.

Milliy o'zlikni anglash millatning til, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar, hudud yagonaligi, ma'naviyatdagi o'ziga xosligidan iborat belgilari kabi millatning mustaqil belgisi hisoblanadi. Milliy o'zlikni anglash millatning mustaqil belgisi ekanligi - milliy manfaatlar, ehtiyojlar umumiylikni himoya qilish va milliy taraqqiyotga erishish va uning jahon taraqqiyotidagi o'rnini mustahkamlash zaruriyatini anglash bilan belgilanadi.

Milliy o'zlikni anglash omilining qudrati quyidagi sharoitlarda ko'proq namoyon bo'ladi:

Birinchidan, agar milliy o'zlikni anglash rivojlangan bo'lsa, yuqorida qayd etganimizdek, millatning manfaatlariga, ayniqsa sha'ni, qadr qimmatini, obro'-e'tibori, g'ururi poymol etilishiga qaratilgan harakatlar yuzaga kelgan sharoitlarda, millatning barcha vakillari birlashib ketadilar, hatto millatning ichida o'zaro muxolafatda bo'lgan tomonlar ham millatning sha'ni, g'ururi, obro'-e'tiborini himoya qilish manfaati yo'lida birlashadilar.

Ikkinchidan, milliy o'zlikni anglash ruhiy, his-hayajon, ehtiros omilidir. Mazkur holat tashqaridan qaraganda sezilmaydi. Uni millatning xatti-harakatlarida, intilishlarida va maqsadlarini amalga oshirishlaridagi salohiyati orqali bilib olish mumkin bo'ladi. Ruhiy his-hayajon va ehtirolarning «portlashi» millatning xarakteri, xususiyatlari, milliy g'oyalarni yaratuvchi, uning taraqqiyotida oldingi safda turuvchi ziyolilarning salohiyatiga bog'liq.

Uchinchidan, milliy o'zlikni anglash omili faqat milliy manfaatlarni himoya qilish bilan cheklanmaydi, balki milliy taraqqiyot jarayonida, uning oldida yuzaga keladigan ichki muammolarni hal qilish hamda millatni birlashtiruvchi va harakatga keltiruvchi vazifani ham bajaradi. Bu muammolar mamlakatda iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy sohalarda sodir bo'lishi mumkin.

To'rtinchidan, milliy o'zlikni anglash millatning muhim belgisi sifatida, faqat uning manfaatlarini ifodalab yoki himoya qilish bilan cheklanmaydi, balki shular bilan birga uning abadiyligini ta'minlab turuvchi mustahkam qo'rg'on hamdir. Siyosiy ma'naviyati, milliy ongi rivojlangan, milliy jihatdan o'zini o'zi anglab etgan xalq, millat mustaqillikning buyuk kuchiga aylanadi. Millatning, xalqning kuch qudrati uning soni bilan o'lchanmaydi, balki siyosiy etukligi, milliy ongning o'sganligi, milliy g'ururi, milliy hissiyoti, milliy tuyg'uning qay darajadaliigi, o'z-o'zini anglab etganligi, milliy uyushganligi bilan belgilanadi.

Bunga yana Boltiqbo‘yi respublikalari va boshqalarni misol qilib ko‘rsatsa bo‘ladi. SHunday qilib, milliy o‘zlikni anglash millatning eng muhim belgisi, uning rivojlanishi va kelajagini ta‘minlovchi omili hisoblanadi. Mustaqillikni qo‘lga kiritish o‘zbek xalqi hayotida milliy o‘zlikni anglash yo‘lidagi buyuk inqilob hisoblanadi. Chunki chorizm tomonidan bu o‘lkaning bosib olinishi oqibatida Turkiston xalqlarining ma‘naviyati, ma‘rifatiga etkazilgan katta zararlar va Rossiyada amalga oshirilgan Oktyabr to‘ntarishidan keyin o‘rnatilgan Sho‘rolar hukumati tomonidan davom ettirilgan zo‘ravonlik siyosati xalqimizning g‘ururini poymol etishga, uning jahon sivilizatsiyasida tutgan o‘rniga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan edi. SHO‘rolar davrida o‘zbek millati nomi faqat sobiq SSSR hujjatlarida qayd etilsada, u xalqaro hayotda mustaqil sub‘ekt sifatida tan olinmay kelingan edi.

Mustaqillik uchun kurash, garchand chorizmning mustamlakachilik siyosati davridan boshlangan bo‘lsa ham, u Sho‘rolar tuzumi davrida yanada keskin tus oldi. Ammo o‘zbek xalqining ko‘zga ko‘ringan millatparvar farzandlarining izchillik bilan bosqichma-bosqich qirib yuborilishi milliy o‘zlikni anglash jarayonining ommaviy ravishda yuksalish imkonini bermagan edi. 80- yillarga kelib SSSR iqtisodiyotidagi inqiroz, uning siyosatda xalqaro jandarmga aylanishga intilishi va ma‘naviyat va ma‘rifatdagi qashshoqlashuvi bu tuzumning millatlarni taraqqiy ettirishga noqobilligini yana bir bor tasdiqlagan edi. Bu jarayon sobiq SSSR tarkibiga kirgan millatlarning mustaqillikka intilishini, o‘zlikni anglashning zimdan o‘sib borishini tezlashtirib yubordi. 80-yillarning oxiri 90-yillarning boshlarida millatlararo munosabatlarda turli nizolar hamda fojialarning kelib chiqishi milliy o‘zlikni anglashning yashirin qudrati yuzaga qalqib chiqqanligini bildirar edi. Bu qudratli jarayon oqibatida «metindek» mustahkam bo‘lgan qudratli SSSR davlati va butun jahon sotsializm tizimi halokatga uchradi. Sobiq xalqlar turmasi o‘rnida mustaqil davlatlar vujudga kelib, millatlarning o‘zligini anglashga intilishi kuchayib ketdi. Ana shu murakkab kurash jarayonini o‘z boshidan kechirgan o‘zbek xalqi mustaqillikni qo‘lga kiritganidan so‘ng, o‘zining mustaqil millat maqomini tiklash uchun dadil

harakat qildi. Xususan, mustaqillik yillari bosib o'tilgan tarixan qisqa davr mobaynida iqtisodiy va ijtimoiy sohalarda katta ishlarni amalga oshirdi. Bu yillarda millatimizning o'zligini anglashi jadal rivojlanib bordi. Bu milliy o'zlikni anglash jarayonining yuksalib borish xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ldi: **Birinchidan**, sobiq tuzum sharoitida ma'naviy-ma'rifiy sohalarda bu tuzumni madh etuvchi ishlar zo'ravonlik va makkorlik bilan qaysi shaklda va usulda amalga oshirilmasin, millatimizning dunyoqarashini butunlay o'zgartira olmadi. Xalqimiz har qanday sharoitda ham o'zligiga qaytish kayfiyati va ruhiyati bilan yashab keldi. Chunki sho'rolar tuzumi bermoqchi bo'lgan ma'naviyat va ma'rifat, uni shakllantirish milliy madaniyatlar rivojlanishining ob'ektiv qonunlariga asoslanmay, balki sub'ektiv kuchning, ya'ni kommunistik mafkuraning zo'ravonligiga tayangan edi. Bundan tashqari, sobiq tuzum bermoqchi bo'lgan ma'naviyat va ma'rifat milliy madaniyatlarning o'zaro ta'siri va shu asosda boyishiga emas, balki rus millati madaniyati va ma'rifatini boshqa millatlarga singdirishga qaratilgan edi.

Sobiq sovet jamiyati madaniyatining modeli nazariy jihatdan asoslangan bo'lsa ham, ammo u amalda mavhum tushuncha edi (mazmunan sotsialistik, shaklan milliy). Mohiyat jihatdan esa o'zbek xalqi ajdodlari tomonidann asrlar davomida yaratilgan va bugungi avlodlarga meros bo'lib o'tgan ma'naviyat va ma'rifatga mutlaqo zid edi.

Mustaqillikka erishishimiz bilan bunday holatlarga Prezidentimiz Islom Karimov rahnamoligida barham berildi. **Ikkinchidan**, mustaqillikning dastlabki bosqichlarida milliy o'zlikni anglashning xarakterli xususiyati shunda bo'ldiki, milliy qadriyatlardan ko'ra diniy qadriyatlarni ko'tarish ustivorlikni tashkil qildi. Buning ob'ektiv sababi bor edi. Xususan, o'zbek xalqi ma'naviyati va ma'rifati rivojlanishining sho'rolar tuzumi o'rnatilgungacha bo'lgan davri islom ma'naviyat va ma'rifati bilan chambarchas bog'langan bo'lib, u millatimiz ongi va ruhiyatining muhim qismini tashkil qilib kelgan. Xuddi shuning uchun ham bolsheviklar islomga qarshi kurash yo'li bilan millatni ham yo'q qilish mumkin,

deb hisoblaganlar va shu siyosatni izchillik bilan amalga oshirishga intilganlar. Ularning bu harakatlari bejiz emas edi. Chunki Prezidentimiz I.A. Karimov ta'kidlaganidek, «Tarixdan ma'lumki, bir xalqni o'ziga tobe qilishni istagan kuchlar, avvalo uni o'zligidan, tarixidan, madaniyatidan judo qilishga intiladi»². Mustaqillikni qo'lga kiritgandan keyin tarixiy xotirani va diniy qadriyatlarni tiklash milliy tiklanishining, o'zlikni anglashning muhim omili sifatida ustivor bo'lib keldi. U milliy birlikni mustahkamlashda va milliy taraqqiyotni yangi bosqichga ko'tarishda amaliy ahamiyat kasb etdi. Uchinchidan, milliy o'zlikni anglash jadal suratlar bilan o'sib ketishiga qaramasdan, O'zbekistonda millatlararo va fuqarolararo nizolarning bo'lmaganligi, ularning oldi olinganligi o'zbek millati uchun vazminlik, bag'rikenglik va boshqa millat vakillariga nisbatan hurmat kabilar xos bo'lgan xususiyatlardan sanaladi. Aslida, 1990 yillarda sobiq SSSR tizimida bo'lgan sobiq ittifoqdosh respublikalarda bo'lgani kabi parokandalik, taraqqiyot yo'lining noaniqligi O'zbekistonda ham bo'lgan edi. Ammo o'zbek xalqining o'ziga xos teran aql-zakovati, bosiqlik, vazminlik xususiyatlari, uning rahbari Islom Karimovning vaziyatni to'g'ri anglab, shunga mos ravishda siyosat olib borishi parokandalik yo'lga to'siq qo'ydi. To'rtinchidan, o'zbeklar o'z atrofida yashayotgan boshqa millat va elat vakillariga nisbatan do'stlik, birodarlik, hamkorlik, o'zbek xalqiga xos mehr-oqibat tuyg'ularini saqlab qola olganligi milliy o'zlikni anglashdagi yana bir xususiyat hisoblanadi. Vaholanki, mustaqillikka erishgan ayrim respublikalarda mustaqillik sharofati oldida dovdirab, o'z atroflarida yashayotgan, yaqindagina qardoshimiz deb yurgan millat vakillariga hurmatsizlik bilan qarash yuz berganligi sir emas. O'zbekistonda bunday hol yuz bermaganligi, xalqimizning yuksak ma'naviyatini ko'rsatadi.

Mustaqil O'zbekistonning yuksalishi, o'zbek millati gullab-yashnashining tarafdori bo'lgan har bir O'zbekistonlik fuqaro millatlararo totuvlik, do'stlik qoidalariga sodiq bo'lishi kerak. Chunki, mustaqil davlatimizning kelajagi

---

² Karimov I. Milliy istiqlol mafkurasi- xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. T: O'zbekiston, 2000 y, 11-bet.

birinchi navbatda, o'zbek xalqining milliy o'zligini qanchalik anglab etganligiga hamda mamlakatimiz hududida o'zbeklar va boshqa millat, xalq vakillari bilan yonma-yon istiqomat qilib turgan har bir kishining millati, dini, tili va e'tiqodlaridan qat'i nazar, bir-birining ko'nglini ola bilishiga, ular o'rtasida do'stona munosabatlarning o'rnatilishiga bog'liq. Hozir O'zbekistonda 136 millat va elat vakillari tinch, farovon hayot kechirmoqda. Ular o'zbeklar bilan bir qatorda bunyodkorlik ishlari bilan shug'ullanmoqdalar. Mamlakatimizda har bir millatning tili, madaniyati, urf-odatlarini va rasm-rusumlarini tiklash, tarixiy vatan bilan aloqa va munosabatlarni bog'lashga, milliy his-tuyg'ularning namoyon bo'lishiga keng yo'l ochib berilgan. Bu esa mamlakatimiz barqaror rivojlanishining kafolatidir.

Xullas, milliy ong milliy o'zlikni anglashning muhim omili. Milliy o'zlikni anglashni amalga o'stirish yo'lida mustaqillikni mustahkamlashga fidoyi bo'la oladigan, jonkuyar, – Islom Karimov so'zlari bilan aytganda, «Biz fidoyi vatanparvarlarni tarbiyalashimiz», «Elim deb, yurtim deb yashovchi, shu yo'lida hatto jonini ham ayamaydigan», «o'zidan so'ng ozod va obod Vatan qoldiradigan» farzandlarni tarbiyalashimiz zamon va mustaqillik talabi. Bunga yurtimizda yashayotgan har bir kishi millatidan qat'i nazar mas'ul bo'lmog'i lozim. Yoshlarimiz tafakkurida o'zligini unutmaslik, ota-bobolarning muqaddas qadriyatlarini asrab-avaylash va hurmat qilish fazilatini qaror toptirish, ularning, men o'zbek farzandiman, deb, g'urur va iftixor bilan yashashiga erishish ma'naviy tarbiya ishimizning markazida turmog'i lozim.

2. Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy ongning o'rni

Milliy ma'naviyat- muayyan elat, millatga, uning ajdodlariga xos bo'lgan g'oyat qimmatli ma'naviy boyliklardir. Masalan, o'zbek millatiga xos ma'naviy boyliklar.

Mintaqaviy (regional) ma'naviyat- muayyan jug'rofiy mintaqa millatlariga xos, ular uchun umumiy bo'lgan ma'naviy boyliklardir. Masalan, O'rta Osiyo

xalqlarining ma'naviyatidagi, yoki yanada kengroq doirada oladigan bo'lsak, Sharq va G'arb ma'naviyatidagi mushtaraklik, o'xshashlikni olishimiz mumkin.

Mintaqaviy ma'naviyatda turli elatlarning umumiy birligi, bir-biriga yaqinligi, turmush tarzi va moddiy hayot sharoitlariga xos mushtarak jihatlar namoyon bo'ladi.

Umuminsoniy ma'naviyat - butun insoniyatga, jahon xalqlariga tegishli bo'lgan ma'naviy-axloqiy boyliklardir.

Milliy ma'naviyat boshqa millat ma'naviyatidan tubdan farq qilinadigan ma'naviyat degani emas. Chunki bizdagi milliy ma'naviyat boshqa xalqlarda muayyan tarzda bor, mavjuddir. Ammo milliy ma'naviyatda boshqa xalqlarning ma'naviyati aynan takrorlanmaydi.

Milliy ma'naviyat, avvalo tarixiy hodisa ekanligi bilan ajralib turadi. U bir kunda, bir yilda, balki bir asrda ham mukammal shakllanmaydi. Milliy ma'naviyat tarixi millatning ma'naviy takomil jarayoni bilan bog'liq. Unda ba'zan asrlar kunlarga va aksincha, kunlar asrlarga teng bo'lishi mumkin. Milliy ma'naviy kamolot zamonda, ya'ni millatning butun tarixi davomida yuz beradi. Bunda esa u ba'zan shiddat bilan yuksalib borsa, ba'zan esa ma'lum darajada tanazzulga yuz tutishi ham mumkin. Insoniyat tarixiy jarayoni uchun bir narsa ayonki, tarix hodisalari, shaxslar, voqealar o'tib ketadi, moddiy madaniyat unsurlari emiriladi, ammo ma'naviyat yuksalib, boyib, tobora kengroq ko'lam va teranroq mazmun kasb etib boraveradi. Millatning aksariyat qismi ma'naviy tanazzulga yuz tutgan fojiviy sharoitlarda ham milliy ma'naviyat yo'qolmaydi, ko'lami va mazmuni jihatdan o'zi etishgan kamolot bosqichini yo'qotmaydi. Milliy ma'naviyat erishgan kamolot bosqichini yo'qotish uchun (shu jumladan, umuman milliy ma'naviyatni ham) ajdodlar yaratgan barcha ma'naviy merosni mahv etish, insonlar xotirasini tamomila o'chirib tashlash, ulardan hatto irsiy xotirani ham barbod qilib - manqurtga aylantirish kerak bo'ladi.

Millat mavjud ekan, milliy ma'naviyat bo'ladi. Milliy ma'naviyatni yo'qotish mumkin emas. Milliy ma'naviyatni yo'qotish uchun qanchalik harakat qilinsa, shunchalik milliylikni, milliy ma'naviyatni saqlash uchun kurash kuchayadi.

Xulosa shuki, inson qalbidagi milliylikni yo'qotish mumkin emas. Ko'rinadiki, milliy ma'naviyat hodisasi ham tarixiy, ham bugungi kunda mavjudligini saqlab turgan ko'p o'lchamli voqe'likdir. Inson ma'naviy olami o'lchamlari cheksiz bo'lib, uni hech bir narsa bilan o'lchash, qiyoslash mumkin emas. Milliy ma'naviyat avvalo milliy ongda rivojlanishi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun ham mustaqillikka erishganimizdan buyon milliy ongni rivojlantirishni tarbiyaviy ishning muhim bo'g'imi sifatida olib qaramoqdamiz. Milliy ongning rivojlanishi pirovard milliy o'zlikni anglash sari etaklaydi.

Milliy ma'naviyatning asosiy belgi va o'zagi - milliy axloq sanaladi. Bizning milliy axloqimizdagi belgilar boshqa xalqlar axloqiy qarashlarida muayyan tarzda namoyon bo'ladi.

Milliy ma'naviyatda - milliy his, tuyg'u, ruhiyat ham muhim o'rin egallaydi. Chunonchi, zamona taqozosi bilan boshqa yurtga safarga borgudek bo'lsak va o'sha erda milliy kuy, qo'shiqni eshitgudek bo'lsak, bizning vujudimizni ajib bir his, tuyg'u qamrab oladi va undan ruhiy huzur olamiz, qanoat hosil etamiz, ya'ni ma'naviy ozuqalanamiz.

Milliy ma'naviyatda milliy manfaat ham muhim rol o'ynaydi. Sobiq Sho'rolar davrida milliy manfaatni millatchilikka yo'yganlar va milliy manfaat yuzasidan harakat qilgan kishilar, rahbarlar va yozuvchilar millatchi sifatida qatog'on qilinganligi ma'lum..

O'zbek xalqi uchun umuminsoniy ma'naviyat bilan birga milliy ma'naviyat va uning boyliklari ham g'oyat qimmatlidir. Bularga o'zbek xalqining o'zi yaratgan, boyitgan, saqlab kelayotgan, avloddan-avlodga o'tib, boyib, sayqal topib, rivojlanib borayotgan milliy-ma'naviy boyliklar, ajdodlardan qolgan axloqiy an'ana, marosimlar, axloqiy pand-nasihatlar va hokazolar kiradi.

O'rta Osiyolik mutafakkirlarning ilmiy merosida, manbalarda o'zbeklarda qadrlangan, o'zbekona axloq, odobga oid ma'naviy fazilatlar haqida ko'plab qimmatli fikr, ma'lumotlar mavjuddir. Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining «Boburnoma» asarida o'zbeklarga xos bo'lgan ko'plab ma'naviy-axloqiy sifatlarni tasvirlaydi. Bular iymon va e'tiqodlilik, andishalilik, oilaga muhabbat, bolajonlik,

halollik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, farzandlarning ota-onalariga, aka-uka, opa-singil, qarindosh-urug'lariga mehribonligi, diniy qadriyatlarga rioya qilish, savodxonlik, sahovatlilik, xushfe'llik, shirinso'zlik, mardlik, odillik, hayolilik, sahiylik, odamiylik, oq ko'ngillilik, mehnatsevarlik va boshqalardir.

O'rta Osiyoga sayohatga kelgan German Vamberi «Buxoro yoxud Mavorounnahr tarixi» asarida Oltin O'rdadagi o'zbeklarning musulmoncha tarbiyalanganini, savdo-sotiqda og'ir vazminligini, oq ko'ngillilik va samimiyligini, kamgapligini, sadoqatliligini, dovyurakligini, shinavandaligini, oilaviy munosabatlarda pokligini, mulohazaliligi, andisha bilan to'g'ri so'zlashishini, ota-onaga hurmati va e'tiqodi kuchliligini, birinchi bo'lib o'tirmaslik va birinchi bo'lib so'zlashmasligini, mug'ombirlikni bilmasligini, dinga e'tiqodi kuchli bo'lib, bu jihatdan anatoliyali turklarga o'xshashligini ko'rsatgan.

O'zbek xalqining hozirgi milliy ma'naviyati va qadriyatlari o'tmish milliy ma'naviyatining davomi bo'lib, ularga do'stlik, o'rtoqlik, mehmondo'stlik, odamgarchilik, insonparvarlik, axloqiy teranlik, tadbirkorlik, fazilatlilik, saxiylik, xushmuomalalilik, jamoa ichida o'zini tuta bilishlik, hayolilik, sizlab muomala qilish, ozodalik, xushchaqchaqlik, xushfe'llik, mardlik, samimiyylik, lutfi karamlilik, ro'zg'orparvarlik, shirinso'zlik, tashabbuskorlik, ona-yurt va xalqiga muhabbatlilik, insoflilik, diyonatlilik, rostgo'ylik, halollik, oru-nomuslilik, to'g'rilik, rejalilik, poklik, sabr-andishalik, vazminlik, hojatbarorlik, ota-ona va kattalarni hurmat qilish, mehnatsevarlik, o'tmishga hurmat, insoflilik, iymonlilik, milliy g'urur, mustaqillikni qadrlash, vatanparvarlik, millatparvarlik va boshqa milliy, ma'naviy - axloqiy fazilatlar kiradi.

Millat, xalq bor ekan uning ma'naviy dunyosida milliy jihatlar doim saqlanib qoladi. O'zbeklarning milliy ma'naviyati, erkak va ayollarning o'ziga xos sharqona axloqiy fazilatleri, ota-ona, farzandlar, qo'ni-qo'shnilar, mahalla-ko'y aloqalari, halollik, iymon, vijdon, sadoqat bilan bog'liq ma'naviyati hozirgi kunda ham eng ezgu fazilatlar sanaladi.

O'zga millatlarning ma'naviy qadriyatlari qanchalik ta'sir ko'rsatmasin kattalarga, ota-onaga hurmat, kamtarlik, halollik, iymon, mehnatsevarlik, mehmondo'stlik singari milliy ma'naviy fazilatlarimiz barqarordir. Chunki bu ma'naviy xislatlar avloddan-avlodga o'tib qon-qonimizga singib ketgan. Ayollarimiz qanchalik zamonaviylashmasinlar, ular hayo, ibo, nomus bobida, oila, qarindosh-urug'larga nisbatan munosabat bobida sharqona, o'zbekona fazilatlarni tark etmaydilar. Millat bor ekan, uning ma'naviyati saqlanib qoladi va rivojlanaveradi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, ota-onani, yoshi ulug'larni va kichiklarning izzatini o'z o'rniga qo'yish, hurmat qilish ham milliy ma'naviyatimizga kiradi. Bu yo'l istiqbol va istiqbol muammolarini o'tmishning boy tajribasi bilan bog'lashga yaqindan yordam beradi.

Odatda kishilar ko'pincha ikki ishda katta xatoga yo'l qo'yadilar. Birinchisi - yoshlarni hali yosh deb, ularga ishonmaganida, ikkinchisi - keksalarni qariya deb chetga surib qo'rganida. Yoshlarda kelajakka intilish bilan bog'liq bo'lgan katta tashabbus, kuch va g'ayrat bo'ladi. Keksalar esa hayot yo'lida ko'p issiq va sovuq kunlarni boshdan kechirib, boy tajriba orttirgani uchun ularda uzoqni o'ylab, bosiqlik bilan ish qilish, etti o'lchab bir kesish singari ma'naviy boylik va etuk tafakkur salohiyati bor. O'zbeklarning «**qari bilganni pari bilmas**», degan hikmatida ko'p ma'no bor. Yoshlarning tashabbusi, kuchi, g'ayrati keksalarning boy hayotiy tajribasi bilan bog'langandagina yaxshi ijobiy samara beradi. Kexsa avlodning bilimi, hayot tajribasi yoshlar uchun ma'naviy kamolot va ibrat maktabidir. Kexsa avlodning hayot tajribasini mensimaslik hamma davrlarda ham jamiyat uchun falokatli oqibatlarga olib kelgan. Chunonchi, 1920-30 yillarda hali hayotda biror og'ir saboqni ko'rmagan, baland-pastni bilmagan 15-17 yoshlik komsomollar ko'plab ishbilarmon, mehnatsevar dehqonlarni quloq qilish, molu-mulkini musodara etib, uzoq erlarga badarg'a qilish vazifasini o'z zimmasiga olgani ham katta iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy bo'xronlarga sabab bo'ldi. Hozir ham keksalarning qadriga etmaydigan, ularni mensimaydigan yoshlar yo'q emas. Bu o'zbek milliy ma'naviyatidagi salbiy holat, illatdir, uning oldini olish zarur.

Sovet totalitar tuzumi sharoitida ma'naviy-axloqiy fazilatlarining milliy jihatlari, an'analarini inkor etish yoki kamsitish kuchaydi, ularni ma'naviy qoloqlik ifodasi sifatida talqin etildi. Sharq xalqlarining, jumladan o'zbek xalqining ming yillik ma'naviy boyliklarini o'zida mujassamlashtirgan hadislar, shariat hukmlari diniy xurofat sifatida qoralandi. Natijada, odamlar orasida xudosizlik, iymonsizlik ildiz otdi. Xalqimizning axloq, andisha, sharmu-hayo, halollik va pokizalik, inson qadr-qimmati to'g'risidagi ma'naviy qadriyatlariga zid bo'lgan evropacha an'analar yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir o'tkazdi. Shu tufayli ma'naviy tubanlik yuzaga keldi. Yoshlarda asriy milliy ma'naviyatimizga zid bo'lgan bag'ritoshlik (farzandni, ota-onani tashlab ketish singari), qotillik (o'z farzandini o'ldirib yashirish), xudbinlik, maishiy buzuvchilik, giyohvandlik kabi ma'naviy qiyofa yuzaga kelib, ildiz ota boshladi. Endi o'ylab ko'ring, diniy bilimga ega bo'lmagan, haloh va harom, gunohu savobning farqiga bormagan odamlarda iymon mustahkamligi bo'ladimih

Ma'lumki, xalqimiz azal-azal farzandlar tarbiyasiga alohida e'tib qaratib, tarbiyada diniy va dunyoviy g'oyalarga asoslangan. Tarbiya sohasida ayniqsa ulug' allomalarimiz qarashlari, taniqli ma'rifatparvar ziyolilarimiz fikrlari muhim ahamiyatga ega. Abdulla Avloniy va boshqa ma'rifatparvar fidoiylar XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkistonda hukmron bo'lgan ma'naviy inqiroz haqida gapirib, bu og'ir vaziyatdan ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilash, axloqni yuksaltirish orqaligina chiqish mumkinligini qayd qilgan edilar. «*Tarbiya, - degan edi Abdulla Avloniy, - bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir*»³. Bu fikrlarning ahamiyati hozirda ham kamaygani yo'q. O'zbek millati faqat milliy ma'naviy kamolat orqaligina yuzaga kela boshlagan milliy-ma'naviy aynishning oldini olishi mumkin.

Xulla qilib aytganda, milliy tabiatimizga xos bo'lgan mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharmu-hayo, ibo-iffat kabi betakror fazilatlar va xalqimizning ko'p jihatdan ajratib turadigan bag'rikenglik, mehmondo'stlik, oqko'ngillilik xususiyatlari haqida uzoq gapirish mumkin.

---

³ Avloniy A. Tanlangan asarlar. T.: "Ma'naviyat", 2004. 54-bet.

Umuminsoniy ma'naviyat - butun insoniyatga, jahon xalqlariga tegishli bo'lgan ma'naviy boyliklardir. Umuminsoniy ma'naviyat uzoq va yaqin o'tmishda va hozirda juda qimmatli, inson qalbida o'chmas iz qoldiradigan, mangu yashaydigan, insoniyat ijtimoiy manfaati, ehtiyoji uchun xizmat qiladigan, ularni ezgulikka yo'llaydigan ma'naviy boyliklardir. Umuminsoniy ma'naviy boyliklariga ilm-fan, jumladan falsafiy tafakkur yutuqlari, adabiyot va san'at asarlari, kashfiyot va ixtirolar, ma'naviy madaniyat durdonalari, hurfikrlilik, umuminsoniy axloqiy me'yorlar va boshqalar kiradi.

Umuminsoniy ma'naviyat o'z ijobiy ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydi. Oltin zanglamas, quyosh qoraymas deganlaridek, umuminsoniy ma'naviyat ham doim qadimiy va navqiron bo'lib turaveradi. Ular umumbashariy ma'naviyat deb ham yuritiladi. Inson ozodligi, salomatligi, har bir shaxsning yashash, bilim olish, keksayganda ijtimoiy himoyalaniish imkoniyatlari va u haqda g'amxo'rlik qilish kabi ma'naviy mas'uliyat o'z ahamiyatini doim saqlab qolaveradi. Adolat, tenglik, ahil qo'shnicilik kabi ma'naviy qadriyatlar asrlar osha yashab kelmoqda, uni butun insoniyat avaylab-asrab kelmoqda. Mehnatsevarlik, ezgulik, yaxshilik qilish, tinchlik, do'stlik, halollik, vatanparvarlik va boshqalar ham umuminsoniy ma'naviyat sanalib, u har bir xalq, millatda o'ziga xos ravishda namoyon bo'ladi.

O'zidan kattalarni, ota va onani hurmat qilish, farzandlar haqida g'amxo'rlik qilish ham umuminsoniy ma'naviy jihatlari bilan ajralib turishini yoddan chiqarmaslik kerak. Vijdon, burch, baynalmilallik ham umuminsoniy ma'naviyat tizimidan o'rin olgandir.

Yuqoridagi ma'naviyat tushunchalarining millati yo'q. U hamma millat, xalq uchun bab-barobar tegishlidir. Ammo ularning hammasi faqat muyayan milliy shaklda namoyon bo'ladi. Umuminsoniy ma'naviyatda biz milliy ma'naviyatning eng olijanob, eng yuksak ko'rsatkichlarining umumjahon miqiyosida mujassamlashgan birligini ko'ramiz.

O'z taraqqiyoti uchun har bir millat umuminsoniy ma'naviyat boyliklaridan, xazinasidan foydalanishi, unga suyanishi tarixiy zaruratdir. Busiz zamonaviy ilg'or millat haqida orzu qilish mumkinmas. Umuminsoniy ma'naviyat boyliklaridan

foydalanish milliy cheklanganlik qobig'idan chetga chiqishga, olamni kengroq ko'rish va kuzatishga undaydi.

Agar milliy ma'naviyat bo'lmasa umuminsoniy ma'naviyat yo'q, umuminsoniy ma'naviyatlarsiz esa hozirgi zamon ilg'or millatlari yo'q. Millatlar umumjahon, umumbashariy ma'naviyatning yaratuvchilaridir. Islom Karimov aytganidek: *«Bizning milliy xususiyatlarimiz umuminsoniy qadriyatlar bilan bog'lanib ketgan. Asrlar davomida xalqimiz umumbashariy, umuminsoniy qadriyatlar takomiliga ulkan hissa qo'shgan. Turli millat vakillariga hurmat, ular bilan bahamjixat yashash, diniy bag'rikenglik, dunyoviy bilimlarga intilish, o'zga xalqlarning ilg'or tajribalari va madaniyatini o'rganish kabi xususiyatlar ham xalqimizda azaldan mujassam»*⁴. Umumjahon, umuminsoniy ma'naviyat hozirgi zamon ilg'or millatlari taraqqiyotining zamini, tayanchi va negizidir. Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotida milliy va umuminsoniy ma'naviyatning ana shu dialektik bog'liqligini hisobga olishimiz davr talabi. Zero, mustaqillikni mustahkamlash, sog'lom avlodni tarbiyalash, komil insonni voyaga etkazish borasidagi tarbiyaviy ishlarni milliy ma'naviyatimiz boyliklari bilan birga umuminsoniy ma'naviyat boyliklaridan foydalanish negiziga qurmog'imiz lozim. Bunda esa mamlakat xalqi birdamligi, hamjihatligi muhim o'rin tutadi. O'zining tarkibi va mazmuni jihatidan xilma-xil xalqlar birligidan tashkil topgan bizning jamiyatimizda millatlararo totuvlikni saqlab qolishda bizning qonun bazamiz yaqindan yordam bermoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida: *«O'zbekiston xalqini millatidan qat'iy nazar O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi»*, -deb ta'kidlanadi. O'zbekiston hududida yashaydigan etnik ozchilikning xuquqlarini himoya qilish davlat konsepsiyasi O'zbekiston Konstitutsiyasida yaqqol belgilab berilgan. Unda aytilganidek, *«O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlarini va an'analarini hurmat qilinishini*

---

⁴Karimov I. Donishmand xalqimizning mustahkam irodagiga ishonaman..«Fidokorp», 2000 , 8-iyun.

ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi»⁵. Mustaqillik yillari millatlararo ma'naviy va madaniy-ma'rifiy munosabatlarning kengayishi va chuqurlashuvi ana shu qonun doirasida rivojlantirilib kelinmoqda. Shu yillar maboynida milliy uyg'onish jarayoni faqat o'zbeklar orasidagina kechib kelmayotir, O'zbekistonda yashayotgan boshqa millatlarning vakillari orasida ham etnik - madaniy, ma'naviy asoslarda jipslashish jarayonlari faol yuz bermoqda. 1989 yildayoq jamoat tashkilotlari - milliy-madaniy markazlar tashkil etila boshlagan edi. Hozir Respublikada 80 dan ortiq milliy-madaniy markaz mavjud. Bulardan ba'zilarining ro'yxatini keltiramiz: O'zbekiston Respublikasining koreys madaniy markazlari Assotsiatsiyasi (1993 y); Qozoq madaniy markazi (1995 y); Qirg'iz madaniy markazi (1995 y); O'zbekiston nemislarining «Videgerburt» madaniy markazi (1994 y); Rus madaniy markazi (1994 y); O'zbekiston «Axisxa» turk madaniy markazi (1997 y) va boshqalar. O'zbekistonning ko'p millatli jamiyatini siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy jihatdan qayta qurish jarayonida ijobiy rol o'ynamoqda.

Bizning jamiyatimiz etnik guruhlar va millatlar o'rtasida shu hududda yashaydigan har qanday odamga o'zini erkin va teng huquqli deb his qilishi imkonini beradigan o'zaro munosabatlar o'rnatishga intilmoqda. Yurtimizda milliy ayirmachilikning har qanday ko'rinishlari qoralab kelinmoqda. Milliy kalondimog'lik g'oyat zararli, biz ulardan yiroq bo'lishimiz kerak... Chunonchi milliy kalondimog'lik kasaliga yo'liqqan kishilar o'z milliy ma'naviyatini bilib, boshqa millat ma'naviyatini tan olmaydilar. Bunday munosabat tamomila noto'g'ri. Ular jahon xalqlari ma'naviy merosi o'rtasidagi aloqadorlikni, bir-birini boyitishini bilmaydilar. Milliy mahdudlik, xudbinlik kasaliga chalingan kimsalar esa - mening millatim ma'naviyati, madaniyati bo'lmaganda jahon madaniyati, ma'naviyati bo'lmas edi, degan g'oyat zararli qarashni, g'oyani ilgari surib, himoya etadilar. Mustaqillik sharoitida bunday zararli g'oyalarni ilgari surish va himoya etishga intilish millatlararo munosabatlarning negiziga putur etkazadi, milliy totuvlikka rahna soladi.

---

⁵ O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. T.: "O'zbekiston". 2005. 45-bet.

Xulosa qilib aytganda, biz qanchalik o'z madaniyatimiz, ma'naviyatimizni hurmat qilmaylik, shu bilan birga boshqa millatlar, jahon xalqlari ma'naviyatiga ham hurmat bilan qarashimiz lozim.

3. Milliy-ma'naviy tiklanishni ta'minlashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni

Har bir mustaqil millat o'z hayot tarzini, kelajagini ajdodlarning tarixiy tajribasi va jahondagi ilg'or tamoyillar uyg'unligi asosiga qursa, yanglishmaydi. Bunday mustaqil rivojlanish yo'li istiqbolning dastlabki yillaridan e'tiboran O'zbekiston Prezidenti I. Karimov tomonidan ishlab chiqildi va o'tgan yillar mobaynida izchil amalga oshirib kelinmoqda.

Ma'naviyat insondagi yaratuvchilik qudratidir, insonda shu qudratni uyg'otish va harakatga keltirishga muvaffaq bo'linsa, barcha ulug'vor rejalarni amalga oshirish uchun voqe imkon vujudga keladi. Masalaga bugungi jahon taraqqiyotining ilg'or tamoyillari darajasida yondoshilsa, milliy ta'limning eng muhim vazifasi ham ana shu imkonni shakillantirish, ya'ni yosh avlod ruhida yaratuvchilik qudratini uyg'otib, uni bashariyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muayyan o'zanlar sari yo'naltira bilish bilan belgilanadi. Ma'naviyat poydevori baquvvat bo'lmasa, unday insonning butun g'ayrati, jo'shqin faoliyati, oxir natijada, xalq va vatan uchun, bashariyat kelajagi uchun, qolaversa, uning o'z shaxsi uchun qanday xulosaga olib keladi, aytish qiyin.

Sovet totalitar tuzumi barbod bo'lishi, O'zbekistonning o'z mustaqilligini qo'lga kiritishi jamiyatimiz ma'naviyatida chuqurlashib borayotgan inqirozning oldini olish uchun tangrining inoyati, xalqimizning baxti bo'ldi. Milliy mustaqillik tufayli jamiyatimizda milliy ma'naviy poklanish, o'nglanish, tiklanish jarayoni yuz berdi. Yosh avlodni, biz kabi talaba yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik, millatparvarlik ruhida tarbiyalash, milliy g'urur tuyg'usini kuchaytirish, iymon, vijdon, halollik, poklik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik singari xislatlarni shakllantirish, mustaqillikning ongli fidoyisiga aylantirish hozirgi kundagi milliy-

ma'naviy tarbiya ishining asosiy maqsadidir. Shu o'rinda milliy-ma'naviy tarbiya va uning asosiy yo'nalishlari va mohiyatini aniqlab olish zarur

Milliy tarbiya - u yoki bu millatni, elatni tashkil qiluvchi kishilarning milliy madaniyatni, merosni, qadriyatlarni, urf-odatlarni, an'analarni o'zlashtirishdagi faoliyatini rivojlantirish bo'lib, u milliy ong va milliy o'zlikni anglashning sub'ektidir

Milliy ma'naviyatimiz azaldan qanday omil va mezonlar negizida shakllanib kelayotgani xalqimiz uchun eng aziz va eng milliy bayram – sharqona yangi yil bo'lmish Navro'z ayyomi misolida ayniqsa yorqin namoyon bo'ladi. Barchamiz doimo orziqib kutadigan va katta xursandchilik, shodiyona bilan o'tkazadigan Navro'z bayrami biz uchun hayot abadiyligi, tabiatning ustuvor qudrati va cheksiz saxovatining, ko'p ming yillik milliy qiyofamiz, olijanob urf-odatlarimizning betakror ifodasi bo'lib kelmoqda.

Muxtasar qilib aytganda, yangilanish va ezgulik timsoli bo'lgan Navro'z falsafasi xalqimizga mansub odamiylik, mehr-oqibat, muruvvat va himmat kabi yuksak xususiyatlardan oziqlanib kelgani, ajdodlarimiz asrlar davomida qanday buyuk umuminsoniy g'oyalardan bahramand bo'lib, ma'naviy kamol topganining yana bir tasdig'idir, desak, hech qanday xato bo'lmaydi.

Ko'hna tariximizni shu ma'noda ko'z o'ngimizdan o'tkazib, tahlil qiladigan bo'lsak, muhim va ibratli bir fikrni takroran aytishga to'g'ri keladi. Ya'ni, ota-bobolarimiz ruhiy olamining tomir-ildizlari aynan yuqorida zikr etilgan ma'naviy zaminda, tarixda ham, bugun ham barchaning havasini tortib kelayotgan olijanob fazilatlar asosida shakllangan.

Milliy tarbiyaning asosiy yo'nalishlarini millatparvarlikni, xalqparvarlikni, vatanparvarlikni, mehnatsevarlikni, yuksak insoniylikni rivojlantirish, merosni, urf-odatni, qadriyatlarni, fan, texnika, texnologiyalarni o'zlashtirishga intilishni rivojlantirish, mehr-oqibat, iymon-e'tiqod, or-nomus, insof-diyonat, milliy va

umuminsoniy qadriyatlarning mohiyatini tushunib yetish va unga amal qilish ruhiyatini shakllantirish kabilar tashkil etadi.

Milliy tarbiyaning yana bir yo'nalishi – ota-ona, qarindosh-urug'larning hurmatini joyiga qo'yish, oilaning muqaddasligi tuyg'ularining barkamol bo'lishiga erishish, o'zaro munosabatlarda yonma-yon yashayotgan o'zga millatlar va elatlar vakillarining manfaatlarini hisobga olish kabilar tashkil etadi.

Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, milliy tabiatimizga xos bo'lgan mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharmu-hayo, ibo-iffat kabi betakror fazilatlar va xalqimizning ko'p jihatdan ajratib turadigan bag'rikenglik, mehmondo'stlik, oqko'ngillilik xususiyatlari haqida uzoq gapirish mumkin. Hech birimizni xalqimizga xos ana shunday fazilatlar tark etishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Milliy-ma'naviy tiklanishimizda yoshlarning ma'naviyatini yuksak darajaga ko'tarish, ularning hozirgi zamon fan, texnika va texnologiya yutuqlarini chuqur o'zlashtirishlari katta omil ekanligi Prezidentimiz tomonidan ilmiy asoslangan.

Haqiqatan ham jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalari ko'rsatib turibdiki, qaysi mamlakat yoshlari zamonaviy fan, texnika va texnologiya yutuqlarini qanchalik mukammal egallasa, mamlakat taraqqiyotiga qo'shadigan hissalar shunchalik samarali bo'ladi, ma'naviyat yuksaladi va mamlakatning hozirgi zamon jahon sivilizatsiya tizimiga kirib borishi tezlashadi.

Ba'zan savol bo'lib qoladi: “Ma'naviyat ilmi?” Yo'q, ma'naviyat ilm emas, balki inson va jamiyat hayotining bir sohasi. Ilm o'zi nima? Bugungi o'zbek tilida “ilm” so'zi kamida ikki ma'noni bildiradi: 1) amaliy bilimlar majmui, ya'ni insonning hayot haqida hosil qilgan har qanday bilimlari (ruscha - “знание”), 2) nazariy bilimlar majmui, ya'ni biror soha bo'yicha yoki turli sohalar bo'yicha insoniyat yaratgan nazariy bilimlar tizimi (ruscha – “наука”). Birinchi ma'nodan farq qilish uchun ikkinchisini “ilm-fan” deb atasak ish oydinlashadi. Har ikki ma'noda ham ilmning ma'naviyatga aloqasi yo'q emas, birinchi ma'noda ilm (bilim) shaxs ma'naviyatining tarkibiy jihati hisoblanadi, ikkinchi ma'noda

madaniyatning tarkibiy qismi sifatida ma'naviyatning moddiy voqelikdagi izlari shaklida o'zligini namoyon qiladi.

Hayotimizning barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarimizning samaradorligi avvalo xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning chuqur o'rganilishi, an'ana va urf-odatlarimizning saqlanishi, madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji, eng muhimi, jamiyat tafakkurining o'zgarishi va yuksalishi bilan uzviy bog'liqdir.

Shu boisdan ham, o'z haq-huquqini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlariga tayanadigan, yon-atrofida sodir bo'layotgan voqeya-hodisalarga mustaqil yondasha oladigan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalash vazifasi istiqloq yillarida biz uchun hal qiluvchi masalaga aylandi".⁶

Ushbu qisqa bayonda ma'naviyat xususida bildirilayotgan barcha fikr-mulohazalarni batafsil tahlil etish imkoni yo'q. Bir jumla bilan ularning ko'pchiligida uchraydigan umumiy kamchilikni ifodalaydigan bo'lsak, uni yangi voqelikka oid tushunchalarni eski andazalar qolipida talqin etishga urinish deyish mumkin. Masalan, shunday kitoblardan birida muallif yozadi: «Ma'naviyat moddiy hayotni aks ettiradi va jamiyatda mavjud bo'lgan ma'naviy hodisalar yig'indisi sifatida ko'zga tashlanadi.»^[1] Bu qarashning eskichaligi shundaki, muallif «Ma'naviyat moddiy hayotni aks ettiradi» deb, yana moddiyatni birlamchi, ma'naviyatni esa passiv (ko'zgu singari), ikkilamchi hodisa sifatida talqin etadi. Shu bilan ma'naviyat hodisasining mustaqil mohiyati inkor etilib, u moddiyatga to'liq tobe qilib qo'yiladi. Buning oqibatida ma'naviyatga yaratuvchilik quvvatiga ega bo'lgan alohida kuch deb qarash imkoni kesiladi. Qolaversa, «ma'naviy hodisalar yig'indisi» jumlasini kiritilishi bilan ta'rif berilayotgan hodisa umuman yaxlit mohiyat emas, degan haqiqatga xilof xulosaga yo'l ochiladi.

---

⁶ I.A. Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". T.: "Ma'naviyat". 2008. 78-bet.

Xulosa qilib aytganda, bu sohada yo'l qo'yilayotgan yana bir kamchilik ma'naviyatni madaniyat, ruhiyat, axloq, tarbiya, did, dunyoqarash kabi muayyan darajada o'zaro aloqador, ammo mohiyatan mustaqil hodisalar bilan qorishtirib tushuntirishga moyillik tarzida namoyon bo'lmoqdaki, bu masalani o'z o'rnida batafsil ko'rib chiqish lozim bo'ladi. Hozircha biz ma'naviyatning inson hayotidagi o'rni masalasiga qaytamiz.

Xulosa

Barchamizga ma'lumki, millat va xalqning ruhi, dunyoqarashi va turmush tarzini ifoda etadigan milliy ma'naviyatga munosabat, uni zamon talablari asosida rivojlantirish, odamlarning dunyoqarashi va tafakkurini o'zgartirish masalasi har tomonlama chuqur va puxta o'ylab ish yuritishni talab qiladi. O'sha paytda ba'zi odamlar, mana, biz mustaqillikka erishdik, endi faqat ota- bobolarimizdan qolgan qadriyatlar asosida yashashimiz kerak, boshqacha qarashlarning bizga hojati yo'q, degan asossiz fikrlarni ham bildirgan edi. Tabiiyki, bunday fikrlarga aslo qo'shilib bo'lmas edi.

Bugun biz insonni birinchi o'ringa qo'yib, uning yaratuvchilik fazilati, ijtimoiy faolligi, ma'naviy qudratiga urg'u bermoqdamiz. Chunki O'zbekistonning buyuk kelajagini shakllantiruvchi bosh omillar – shular. Ammo yuqoridagi kabi ta'riflarda inson moddiy borliqning bir unsuri sifatidagina e'tirof etilib, boshqa maxluqotlardan farqli mustaqil mohiyati soyada qolib ketmoqda. Insonning mohiyati aslida murakkab bo'lib, ayni moddiy va ma'naviyatning tutashuvi bilan izohlanadi. Ularning qaybiri ikkinchisi orqali ta'riflana boshlasa, inson mohiyati haqida biryoqlama tasavvur hosil bo'la beradi.

Ma'naviy yuksalishga erishish-bu bir yillik yoki besh o'n yillik ish emas. Halq , millat o'z milliy ma'naviyatini yillar, asrlar davomida yuksaltirib boyitib boradi.chunki ma'naviyat qotib qolgan aqidalar yig'indisi emas, aksincha, doimiy xarakatdagi uzluksiz jarayon bo'lib, taraqqiyot davom etarekan, uning shiddatli yurishi tufayli ma'naviy hayot oldiga qo'yiladigan talablar ham muttasil paydo bo'laveradi.

Xulosa o'rnida men shu masalaga to'xtalmoqchimanki ma'naviyat inson hayotini ko'zgusi, u inson qalbidagi nurdir. Ma'naviyatsiz hech bir shaxs komillika erisholmaydi. Shu o'rinda milliy ma'naviyatimizni bilmagan milliy qadriyatlarimiz urf-odat ananalarimizdan behabar bo'lishlik menimcha kechirib bo'lmas hatodir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Biz fidoyi vatanparvarlarga tayanamiz. Xalq so‘zi, 1993 yil 19 fevral.
2. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. II-jild; T., O‘zbekiston, 1995 y.
3. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. III-jild; T., O‘zbekiston, 1996 y.
4. Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin farovon hayot – pirovard maqsadimiz. Toshkent: O‘zbekiston, 2000 y.
5. Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e‘tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. Toshkent: O‘zbekiston, 2000 y.
6. Karimov I.A. Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda so‘zlagan nutqi. Xalq so‘zi, 1999 yil 6 noyabr.
7. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. 2-jild. T.-«O‘zbekiston»-1996.
8. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. 3-jild. T.-«O‘zbekiston» -1996.
9. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: havfsizlikka tahdid, barkarorlik shartlari va taraqqiyot kafolotlari. 1997.
10. Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O‘zbekiston», 2000.
11. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat - yengilmas kuch. T., “Ma‘naviyat”, 2008.
12. Ibrohimov A., Sultonov X., Jo‘raev N. Vatan tuyg‘usi. T., O‘zbekiston, 1996 y.
13. Xo‘jamurodov I. Ma‘naviy qadriyatlar va milliy o‘zlikni anglash. T., 1991 y.
14. Otamurotov S. Milliy o‘zlikni anglash; milliy g‘urur; – Mustaqillik: izohli ilmiy- ommabop lug‘at. T., 1998 y.